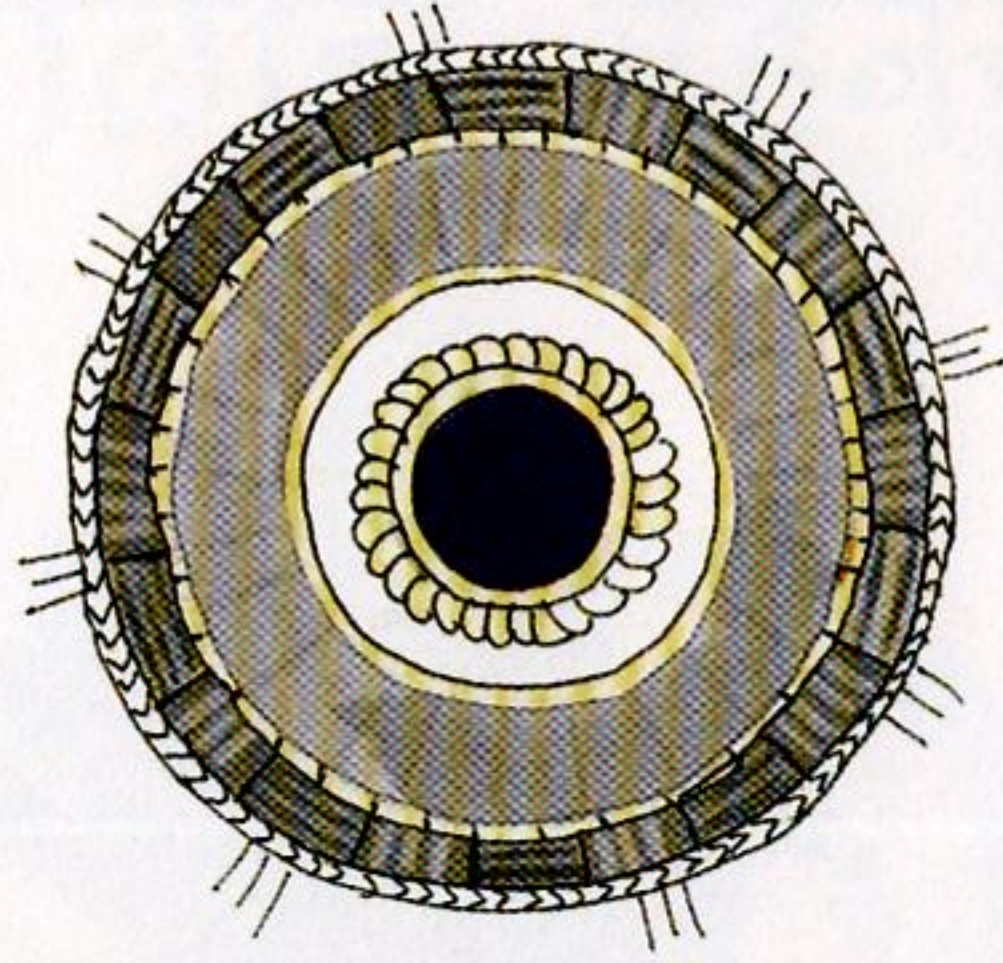

कथा म्युरियल ककानी
चित्रे बोस्की जैन
अनुवाद स्नेहलता दातार

नीलीचे बहुरंग

नीलीचे बहक्य

Neelichey rahasya (Marathi)

ISBN 978- 81-8146-976-2

© text Tulika Publishers

© illustrations Boski Jain

First published in India, 2011

Originally in English

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or used in any form or by any means — graphic, electronic or mechanical — without the prior written permission of the publisher.

Published by

Tulika Publishers, 13 Prithvi Avenue, First Street, Abhiramapuram, Chennai 600 018, India

email tulikabooks@vsnl.com website www.tulikabooks.com

Printed and bound by

Sudarsan Graphics, 27 Neelakanta Mehta Street, T. Nagar, Chennai 600 017, India

To order books visit www.tulikabooks.com

नीलीचे बहस्य

कथा म्युरियल ककानी
चित्रे बोस्की जैन
अनुवाद स्नेहलता दातार

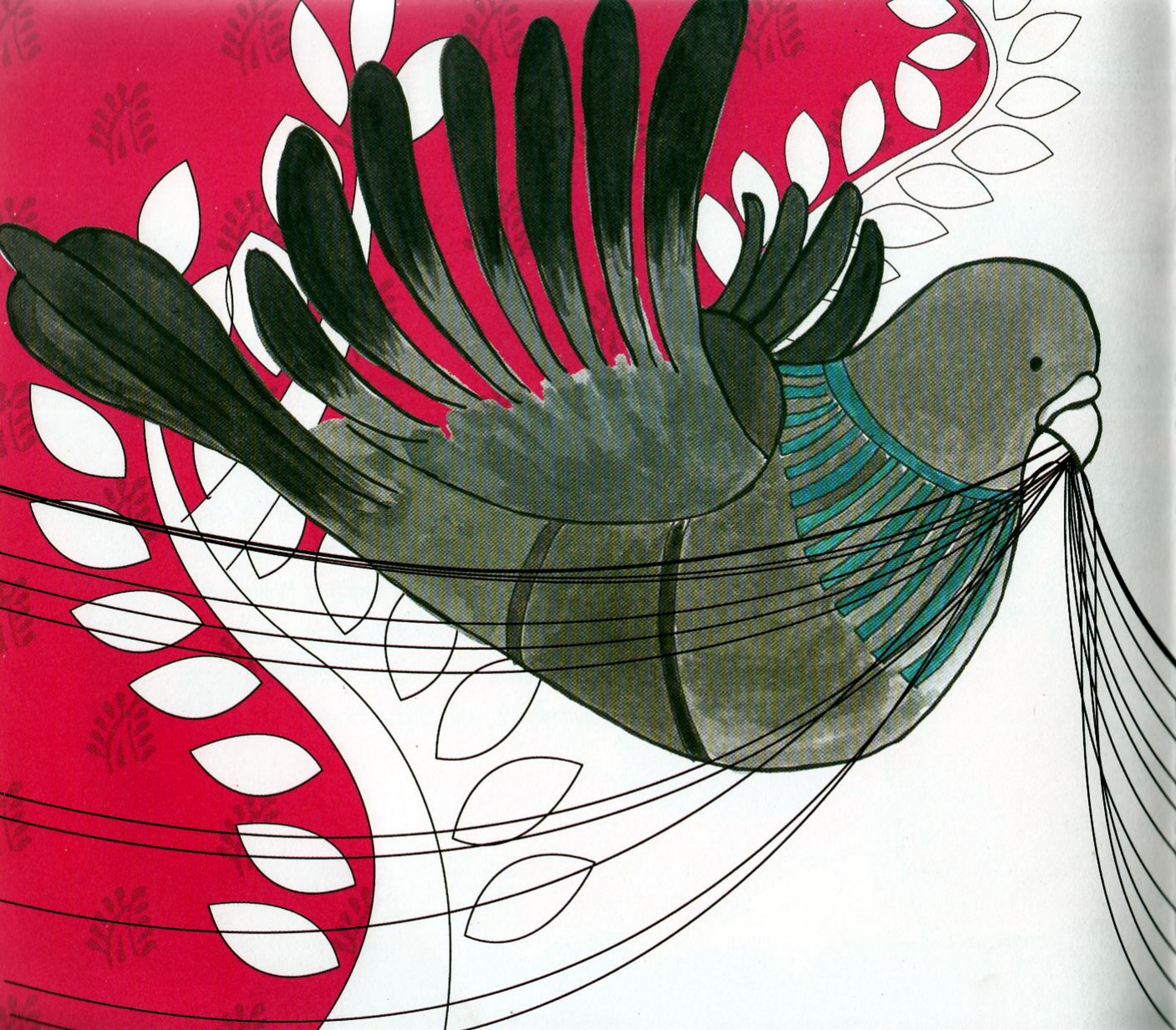

Tulika

एक हजारापेक्षां जास्त
वर्षापूर्वी, म्हणजे जेव्हां
दख्खनवर चालुक्य वंशाचे
राज्यकर्ते होते तेव्हां, बदामीपासून
फारसे लांब नसलेल्या, इलकल या
खेडेगांवात कुंकू नांवाची एक छोटी मुलगी
राहात होती. तिचा बाप रंगारी व विणकर होता.
त्या गांवातले अनेक कलावंत कामगार, मातीच्या
बुधल्यांतून ठेवलेल्या अत्यंत सुंदर रंगांचे मिश्रण करीत,
व त्यांच्या हातमागावरती कापड विणत असत.

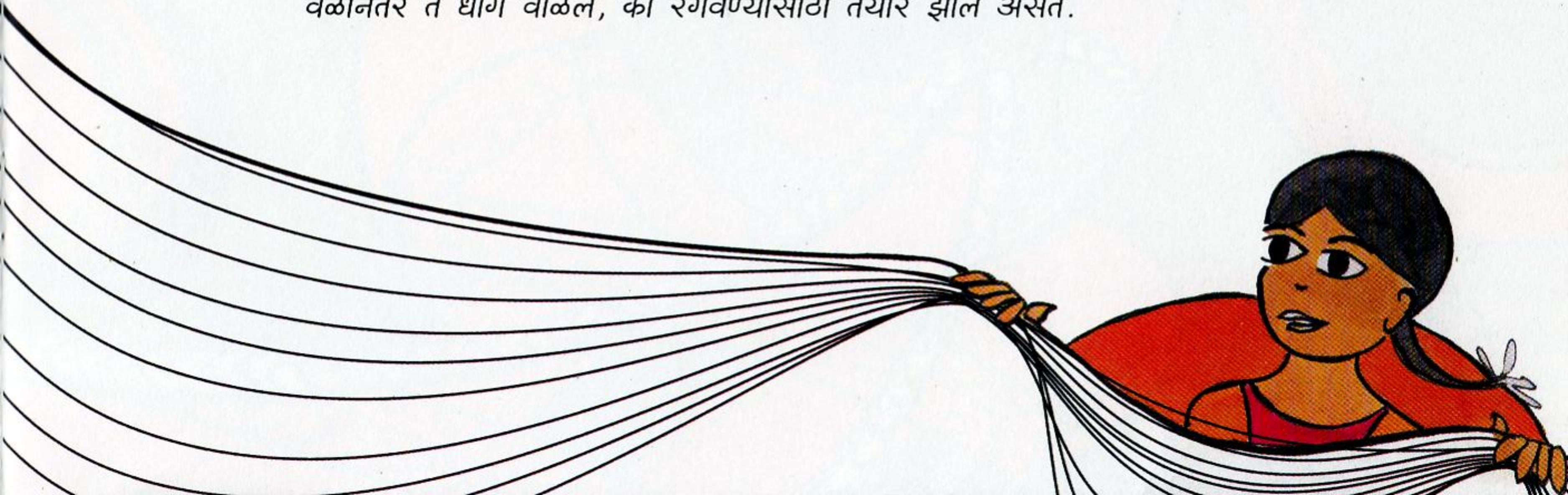
“कुठे आहेस तू?” एका दिवशी कुंकूने अंगणात पाऊल ठेवताना ओरडून विचारले.

“इथे वरती, कडुनिंबाच्या झाडावर,” चंद्रकलीने उत्तर दिले.

चंद्रकली ही कुंकूची जिवलग मैत्रीण होती. ती छोटे पिल्लू होती, तेव्हा कुंकूला ती सांपडली. त्यांच्या दगडी घराच्या वाशांमध्ये हे पिल्लू घरट्यांत एकटेच मागे राहिले होते. चंद्रकली मोठी झाली व तिचे एक सुंदर निळे कबुतर झाले. ती सतत कुंकूच्या आसपास असे.

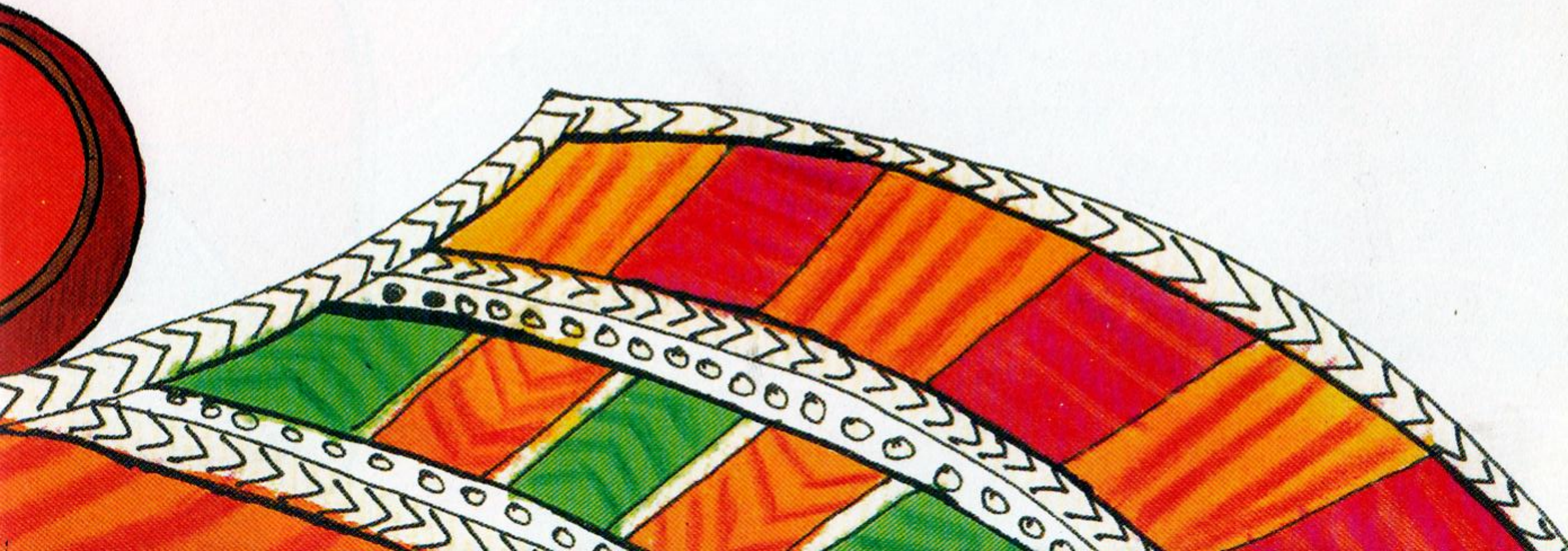
“माझ्याबरोबर तारेवरती सूत वाळत घालायला येतेस कां?” कुंकूने तिला विचारले. “अम्माला ते उन्हांत वाळवायचे आहे.”

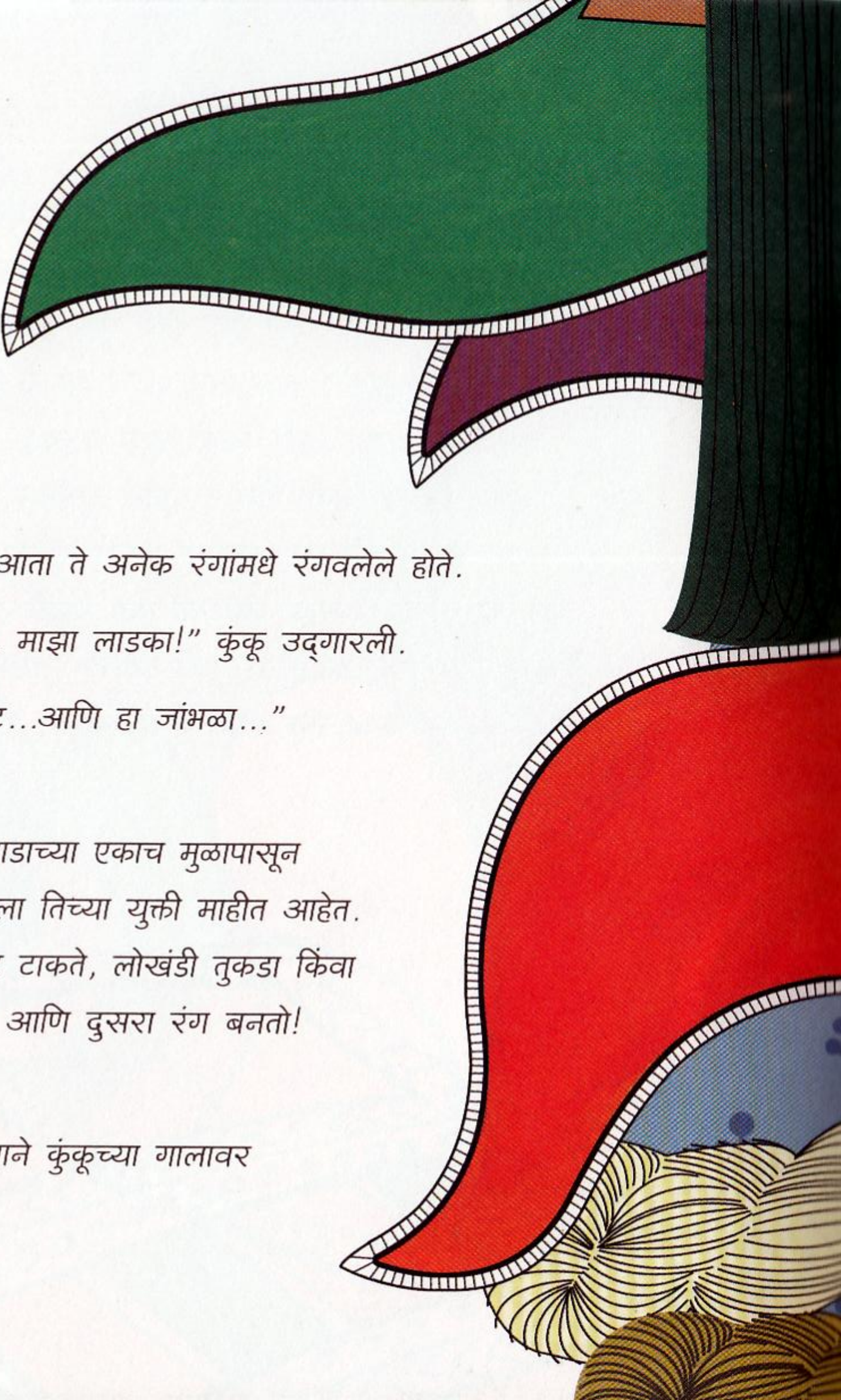
चंद्रकली उडून खाली आली. एका मोठ्या भांड्यात, कोमटसर स्वच्छ पाण्यांत सूत नुकतेच धुतलेले होते. त्या भांड्यातून कुंकूने सुताच्या लडी बाहेर काढल्या, आणि चंद्रकलीने ते धागे आपल्या बारीक चोंचीत पकडून तारेवर टाकले. कांही वेळानंतर ते धागे वाळले, की रंगवण्यासाठी तयार झाले असते.

स्वयंपाकघरात, कुंकूच्या आईने एका चंबूत पाणी घेतले,
आणि मोठ्या पातेल्यांत ओतले. जवळच वाहाणाऱ्या हीरेहल्ला
नदीतून ते पाणी आणलेले होते. तिने चूल पेटवली आणि
वारा घालीत चुलीत जाळ केला. तिने आपले हात
चुलीजवळ धरले आणि किती गरम असावे, त्याचा
अंदाज घेतला. नंतर तिने ते पातेले चुलीवर ठेवले आणि
त्यांत मंजिष्ठ झाडाच्या मुळीचा तुकडा घातला. त्या
तुकड्यांत लाल रंगाच्या तेजस्वी छटा लपलेल्या होत्या.
कुंकूची आई एका डावाने ते पाणी ढवळीत राहिली –
आणि हळूहळू पाण्याचा रंग बदलायला लागला.

कुंकू व चंद्रकलीने पुन्हां सूत वाळत घातले – आता ते अनेक रंगांमध्ये रंगवलेले होते.

“हा नारिंगी रंग आहे झेंडूचा – उत्सवाचा रंग. माझा लाडका!” कुंकू उद्गारली.

“मला तर हा तपकिरी रंग आवडतो... हा पिंगट...आणि हा जांभळा...”
चंद्रकली ओरडली. “आणि हा गुलाबी!”

“ओहो, खरंच, अम्मा एक जादुगारीण आहे. झाडाच्या एकाच मुळापासून तिला हे इतके रंग तयार करता येतात! पण मला तिच्या युक्ती माहित आहेत. त्या मंजिष्ठाच्या रंगांमध्ये ती तुरटीची एक चिमूट टाकते, लोखंडी तुकडा किंवा आणखी कांहीतरी. आणि तो लाल रंग बदलतो आणि दुसरा रंग बनतो! जादूच!”

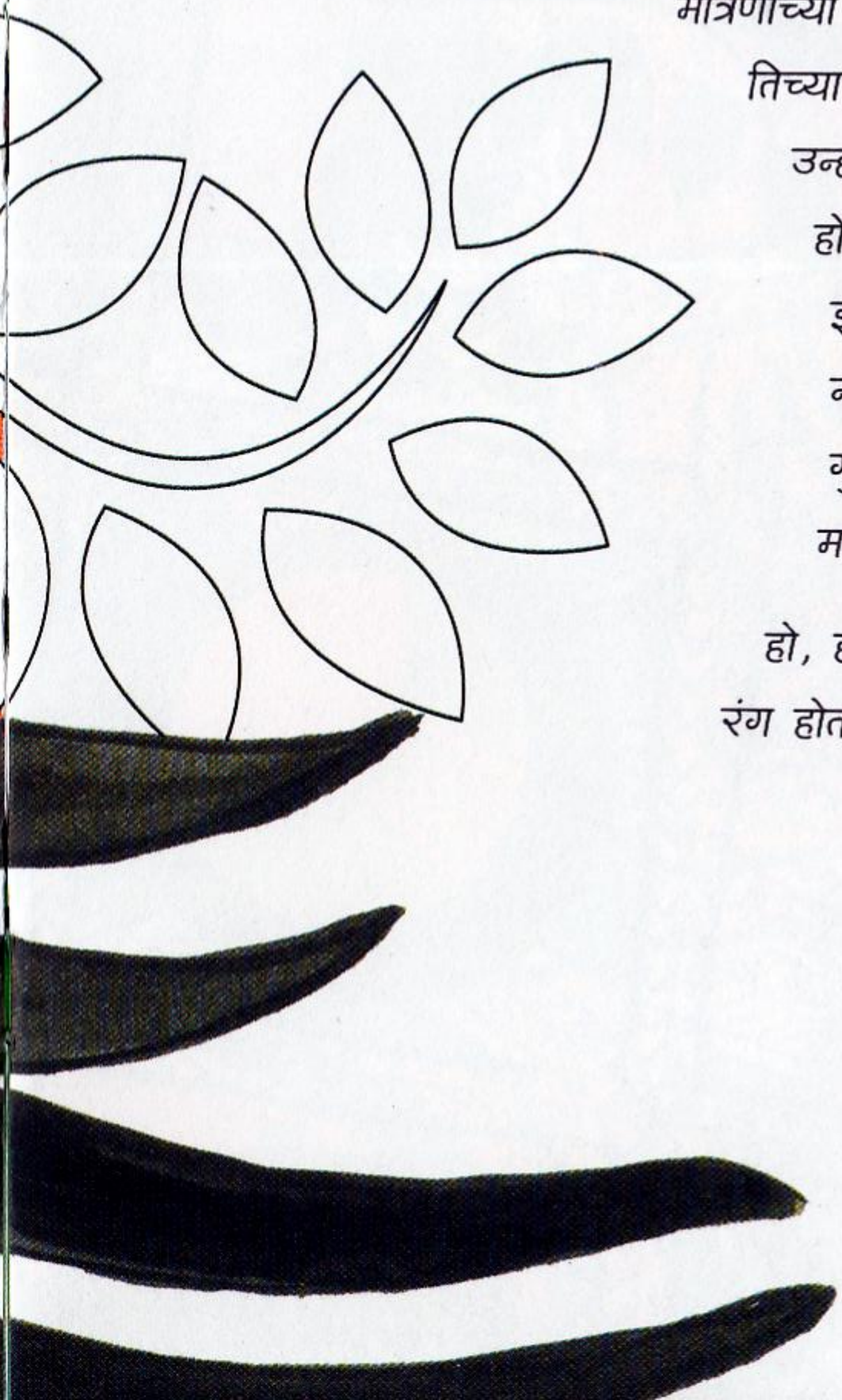
“जादू!” चंद्रकलीने दुजोरा दिला आणि तिने प्रेमाने कुंकूच्या गालावर हलकेच चोंच टेकली.

तिला गोंजारायला कुंकू वांकली आणि तिच्या
मैत्रिणीच्या गळ्याभोंवतीचा निळा पट्टा
तिच्या नजरेत भरला. दुपारच्या
उन्हांत तो नीलमण्यासारखा चमकत
होता. चंद्रकलीसारखी निळी मान
इतर कोणत्याही कबुतराला
नव्हती. हिरवी, जांभळी किंवा
गुलबक्षी रंगाची छटा, कबुतरांच्या
मानेवर असे...पण निळा...

हो, हा निळा रंग वेगळाच होता. तो
रंग होता आकाशाचा, आणि पाण्याचा.

इलकलच्या रंगाच्यांना झगमगीत लाल, झळझळीत पिवळा,
तळपणारा तेजस्वी नारिंगी, गोजिरवाणा गुलाबी, मातकट
पिंगट, गर्द हिरवा आणि राजस जांभळा, हे रंग
बंनवता येत होते. पण निळा रंग देणारे कोणत्याही
झाडाचे खोड, मूळ, पान, बी किंवा फूल, त्यांना
माहिती नव्हते.

“चंद्रकली!” कुंकूने हांक मारली. तिला कांहीतरी नवी कल्पना सुचली होती. “तू म्हणतेस ना, कीं कबूतरांना खूप वेगाने, लांब अंतरापर्यंत, वाट न चुकता जाता येते. तू सांगतेस कीं तुला परतीची वाट नेहमी सांपडते. हो की नाही?”

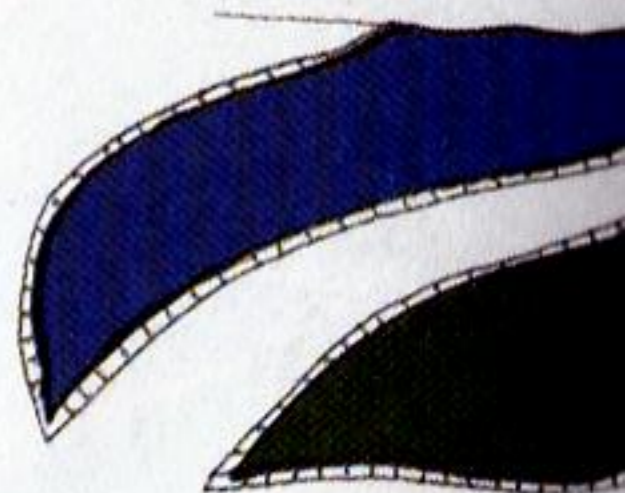
“होच मुळी! कबूतरे उडण्यासाठी असतात. दोरीवर सुताचे धागे वाळत घालण्यासाठी नव्हे!” चंद्रकलीने ठसक्यांत सांगितले.

“अगदी बरोबर आहे तुझं! आणि म्हणून तुला करता येईल, अशी एक धाडसी योजना माझ्याकडे आहे.” कुंकूने तोंडभर हंसून म्हटले.

“उत्तरेकडे खूप खूप दूर उडत, गंगानदीच्या कांठाने, काशी गांवापर्यंत उडत जा. मी अम्मा आणि अप्पा बोलताना ऐकलं होतं, कीं तिथले विणकर अत्यंत सुंदर तलम कापड विणतात. ते खूप जाणकार असतात. कदाचित त्यांना निळ्या रंगाबद्दल माहिती असेल!”

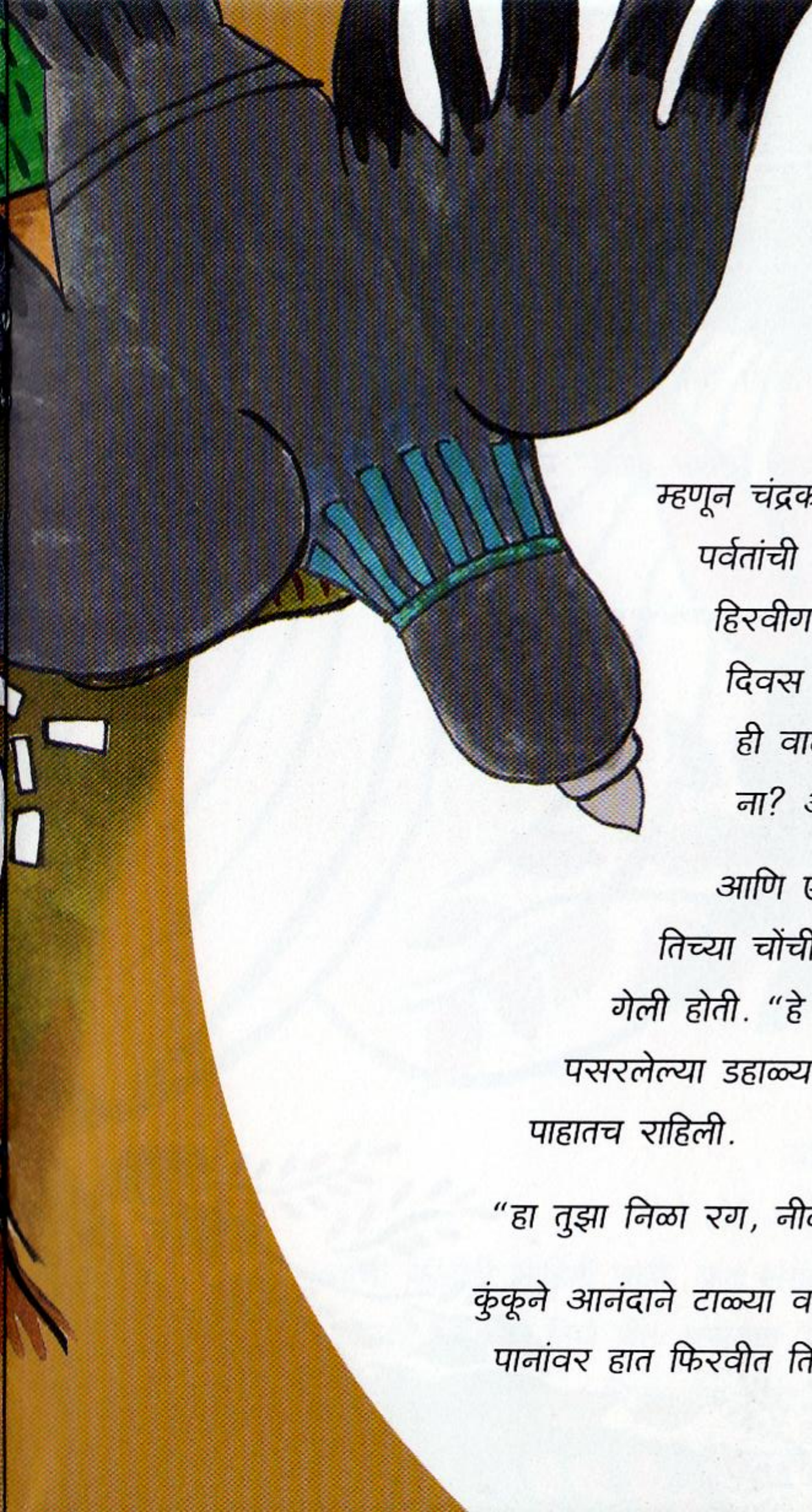
“निळा?” कबूतरीने विचारले.

“तुझ्या मानेसारखा-निळा, तो रंग कसा बनवायचा, ते त्यांना ठाऊक असेल. तू ते शोधशील कां?”

म्हणून चंद्रकली काशीला निघाली. वाटेतल्या मोठमोठ्या नद्या, पर्वतांची शिखरे, दाट जंगले, आणि अफाट पसरलेली हिरवीगार खोरी ओलांडीत ती पुढे जात राहिली. बरेच दिवस उलटले, आणि कुंकूला काळजी वाटायला लागली. ही वाट तर चुकली नसेल ना? तिला कुठे लागले नसेल ना? आपली मैत्रीण पुन्हां भेटेल ना?

आणि एक दिवस चंद्रकली उडत कुंकूच्या खोलीत आली. तिच्या चोंचीत एक झुडूप होते, त्यामुळे ती जवळजवळ झांकली गेली होती. "हे काय ग?" कुंकू किंचाळली, आणि त्या पसरलेल्या डहाळ्यांकडे, आणि त्यांच्यावरच्या लालजांभळ्या फुलांकडे पाहातच राहिली.

"हा तुझा निळा रंग, नीळ!" चंद्रकलीने पानांच्या आडून सांगितले.

कुंकूने आनंदाने टाळ्या वाजवल्या, "हे तू कुठून आणलंस?" त्या केंसाळ पानांवर हात फिरवीत तिने विचारले.

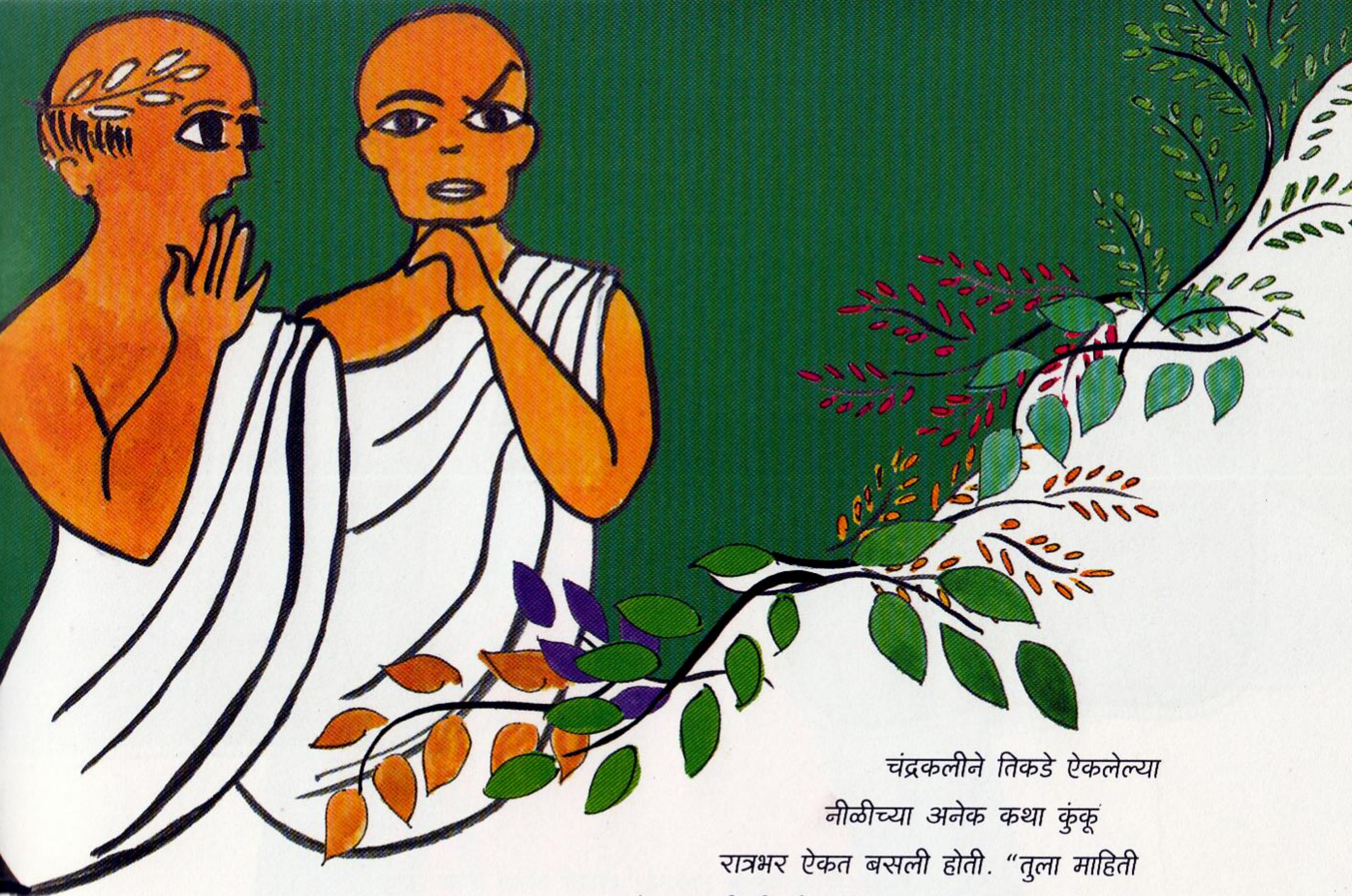
“प्रयागहून आणले – ते काशीपासून फारसे दूर नाही. सर्वांत उत्तम नीळ तिथे होते. दरवर्षी गंगा नदीला पूर येऊन गेला, की त्या सुपीक जमिनीत नीळ वाढते.” चंद्रकलीने खुलासा केला. तिच्या पायांच्या नख्यांमधून तिने एक लहान पोटळी खाली टाकली. त्यांतून काळसर रंगाचे एक ढेकूळ बाहेर पडले. “बघ, हे आहे ते – रंगवण्यासाठी रंग!”

“पण हे कांही निळे नाही, काळे आहे! कोळशासारखे दिसते आहे!” नाक उडवीत कुंकूने नाराजीने म्हटले.

“आणि हे?” चंद्रकलीने निळ्या रंगाचा कापडाचा तुकडा समोर टाकला.

“माझा निळा रंग!” कुंकू आनंदाने ओरडली.

चंद्रकलीने तिकडे ऐकलेल्या
नीळीच्या अनेक कथा कुंकू
रात्रभर ऐकत बसली होती. "तुला माहिती
आहे कां, की ही नीळ किमान दोन हजार वर्षांपासून
तिथे होते आहे," चंद्रकली म्हणाली. "इथे इलकलमधे आपल्याला
त्याची कांहीही माहिती नाही. पण समुद्रापलीकडच्या दूरदूरच्या प्रदेशांतून नीळ विकत
घेण्याकाठी व्यापारी तिथे येत असतात. मी तर ऐकलं की रोम नांवाच्या एका नगरांतल्या
लोकांना वाटायचं की, हा निळा रंग एका निळ्या दगडांतून मिळतो. खरे तर,
तो एका झुडुपापासून होतो, हे त्यांना ठाऊक नव्हतं!"

“ओहो!” कुंकूने सुस्कारा टाकला. शेवटी जेव्हां तिला झोंप लागली तेव्हां स्वप्नांत ती कापडं विकणारी एक मोठी व्यापारीण झाली आहे, आणि दूरदेशांतल्या लोकांना तिने निळी कापडे विकून भरपूर पैसे मिळवले आहेत, असे तिला दिसत होते.

त्या गांवाबाहेर एका रंगाऱ्याचे एक जुने पडीक घर रिकामे होते. कुंकू व चंद्रकलीने कुणालाही न सांगता तिथे त्यांचा निळा रंग तयार करायला सुरवात केली. तिथे त्यांना धुळीने माखलेला एक मोठा हंडा सांपडला. त्यांनी तो स्वच्छ धुतला व त्यांत पाणी भरले.

“आता आपण किमान बारा तास तरी ही पाने त्यांत भिजत घालायला हवीत, म्हणजे रोपांचा रंग पाण्यांत उतरेल.” चंद्रकली म्हणाली. “आपण हे इथेच ठेवून नंतर येऊंया.”

तिथे परत गेल्यानंतर कुंकूने हंड्यात डोकावून पाहिले. “बघ बघ! पाणी हिरवे दिसतेय!” ती चित्कारली.

“म्हणजे आता ते द्रावण दुसऱ्या भांड्यात ओतायला हवं.” चंद्रकलीने तिला सांगितलं. “आणि नंतर ते खूप जोराने ढवळायचं, म्हणजे त्यांत हवा मिसळेल.”

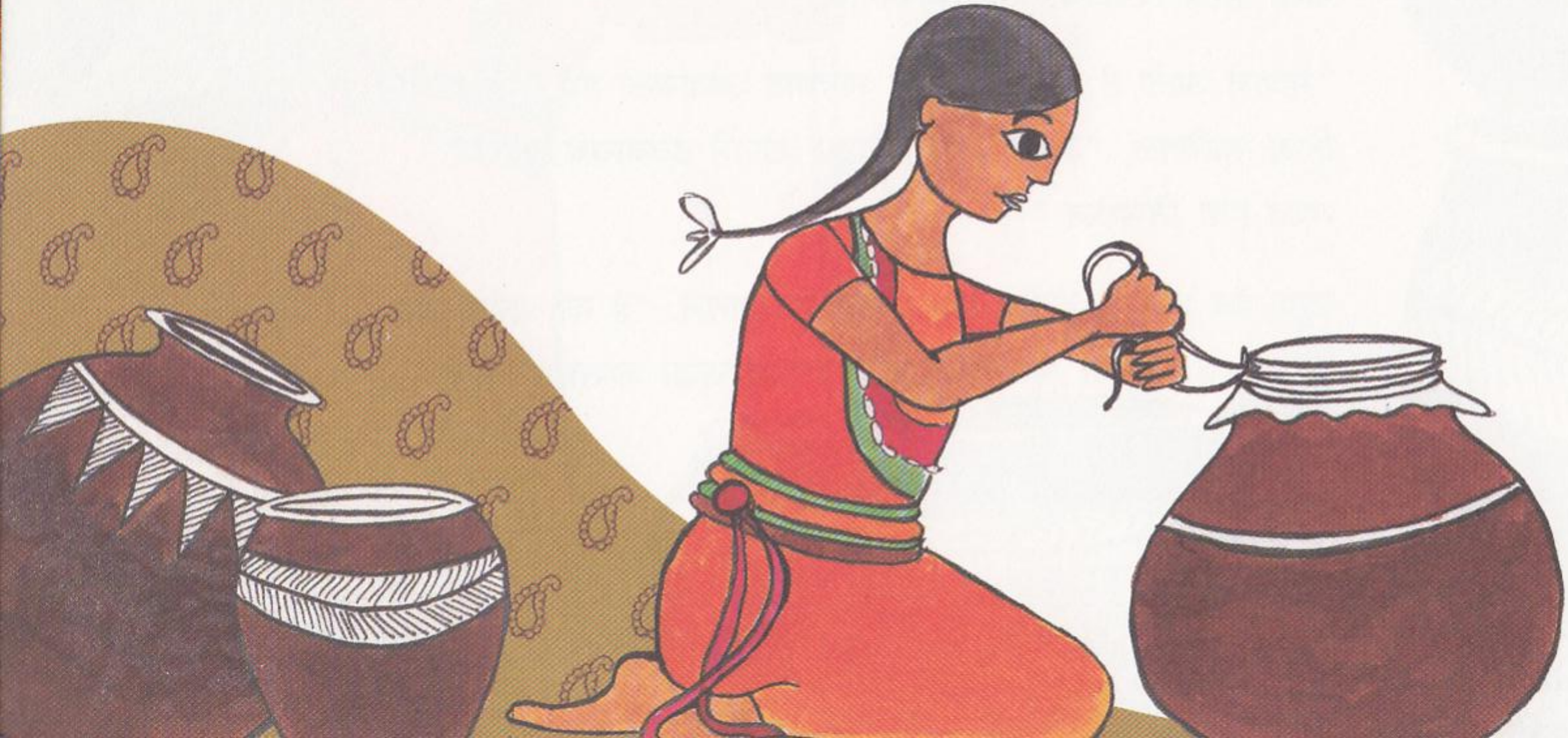
खूप वेळ ढवळून कुंकूचे हात दुखायला लागले. “हे तर बरंच मोठं काम आहे, अगदी अम्माच्या लाल रंगापेक्षांसुद्धां जास्तच!” तिने उसासा सोडला.

अजून बरंच काम शिल्लक होतं. जेव्हां भांड्याच्या बुडाशी मातीसारखी दिसणारी नीळ सांठली, तेव्हां ही छोटी मुलगी व कबुतरिने मिळून ते पाणी फेकून दिले. बुडाशी जमलेली नीळीची माती गोळा केली. त्याच्या छोट्या चपट्या वड्या केल्या. आणि नंतर पुन्हां त्या एका हंड्यात भिजत घालून हंडा झांकून ठेवला. पंखाची फडफड करीत, पुढे काय करायचे, ते चंद्रकली कुंकूला सांगत होती.

“झांकण घट्ट लाव. आता हवेची गरज नाही. त्यामुळे रंग बिघडूं शकेल.”

“आपण हवेला कसे थांबवणार? ती तर सगळीकडे असते,” कुंकूने विचारले. साऱ्या कामाला बराच वेळ लागत होता. “हे केव्हां संपेल?” कुंकूला जाणून घ्यायचं होतं.

“जरा धीर धर की. नीळ बनवायला वेळ लागतो. ती एक साधना आहे, असं त्यांनी मला प्रयागमध्ये सांगितलं होतं,” चंद्रकली म्हणाली. कुंकू आश्चर्याने तिच्याकडे बघतच राहिली.

“तू खूपच विद्वान होऊन परत आली आहेस!” कुंकू तिला म्हणाली.

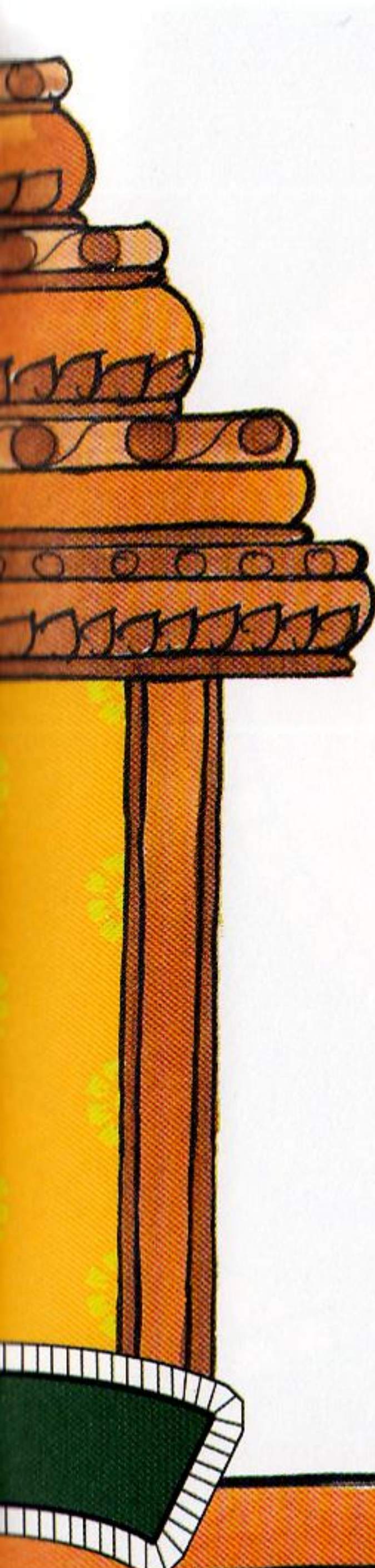
“जेव्हां तुम्ही मातीच्या घड्यांतून सूत बाहेर काढाल, तेव्हां ते चकचकीत हिरव्या रंगाचे दिसेल,” कबुतरी सांगत होती. “पण ते लौकरच निळे दिसायला लागेल, जेव्हां त्याचा संपर्क—”

“हवेशी होईल,” कुंकूने पुस्ती जोडली. “फक्त हवा, हवा नि हवा.”

“अर्थात,” चंद्रकली उत्तरली, “हवा हे निसर्गाचे एक पवित्र मूळतत्व आहे, अगदी पाणी नि अग्नी यांच्याप्रमाणेच...”

“आता मात्र तू अगदी आप्पांसारखा बोलते आहेस हं!” कुंकू म्हणाली, आणि तिने झांकण घट्ट लावले.

अखेरीस, एक काळसर निळा कापडाचा लांबलचक तुकडा तयार झाला, कुंकू नि चंद्रकलीने भरपूर कष्ट करून निळा रंग तर केलाच, पण हा कपडाही विणला, आणि सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे हे गुपित ठेवले गेले – अगदी कुंकूच्या अम्मा आप्पांनासुद्धां माहिती नव्हते!

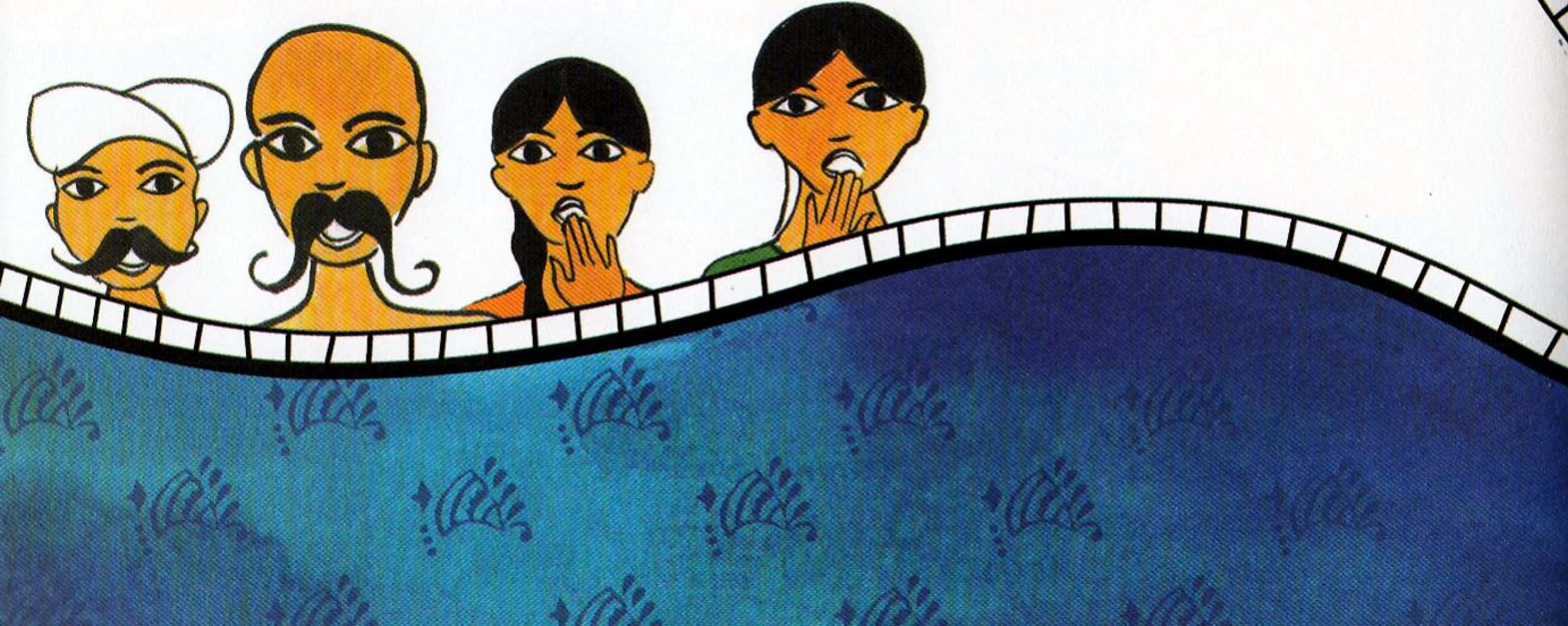
मकर संक्रांतिच्या सणाच्या दिवशी सारे इलकल गांव बहुरंगी व देखणे दिसत होते. सारे गांवकरी सूर्यपूजा करायला, नवे कपडे घालून, हीरेहल्ला नदीच्या कांठावर, सकाळच्या थंडीत जमलेले होते. सणासाठी खास विणलेली नवी कापडेही, देवापुढे इतर प्रसादाबरोबर ठेवायची प्रथा होती.

लाल, गुलाबी, नारिंगी, जांभळ्या, व तपकिरी रंगांच्या निरनिराळ्या छटांची कापडे तिथे ठेवलेली होती. कुंकू आणि चंद्रकलीने गर्द निळ्या रंगाच्या सुती कापडाचा एक लांबलचक तुकडा त्यांच्यावर ठेवला.

एकदम शांतता पसरली. प्रत्येकजण त्या उबदार तरीही शीतल वाटणाऱ्या निळ्या तुकड्याकडे पाहात राहिला. असल्या रंगाचे कापड आजपर्यंत कुणीही पाहिलेलं नव्हतं.

त्या जगावाने लगेच आनंदाने जल्लोष केला. चंद्रकली कुंकूच्या खांद्यावर बसली होती. प्रत्येकजण त्या शाही निळ्या रंगाच्या कापडाला हात लावून बघत होते आणि अनेक प्रश्न विचारीत होते. सगळ्यांपेक्षां जास्त चकित झाले होते ते तिचे अम्मा नि आप्पा. "हे काम चंद्रकलीचं आहे हं!" कुंकूने त्यांना सांगितलं. "तिनेच ही नीळ इलकलमध्ये आणली!"

तेव्हांपासून, इलकल गांवातल्या रंगारी व विणकरांचा हा निळा रंग
विशेष आवडता झाला, आणि अगदी आजसुद्धां इलकलमध्ये त्या
सुंदर गडद निळ्या रंगाच्या साडीला म्हणतात –
चंद्रकली!

खूप, खूप, खूप वर्षापूर्वी लोकांच्या कपड्यांचे लाल, नारिंगी, जांभळा, गुलाबी, हे रंग कसे होते? तो रंग कुठून येत असे? आपली ही गोष्ट हजार वर्षांपेक्षा जास्त मागे जाते. त्या काळांत फुले, पाने आणि मुळे, यांच्यापासून रंगारी व विणकर हे सुंदर छटांचे रंग बनवीत असत. ही गोष्ट आहे कुंकू आणि तिची कबुतर मैत्रीण चंद्रकली यांची. त्यांना निळा रंग बनवायचा होता. त्या तो रंग कसा तयार करतात? रंग आणि ते कसे बनवले जातात, या विषयीची ही गोष्ट. त्यांतल्या ठसठशीत चित्रांनी या पुस्तकांत आगळेच रंग भरले आहेत.

म्युरियल ककानी ह्या मूळच्या बेल्जियन असून गेली सतरा वर्षे भारतांत स्थायिक झाल्या आहेत. या काळांत त्यांनी भारताच्या प्रत्येक टोकापर्यंत जाऊन भारतीय संस्कृती व पर्यावरणासंबंधीच्या परंपरांची माहिती गोळा केली. त्यांचा विश्वास आहे की भारतीय हे जगांतले पहिले पर्यावरणवादी लोक आहेत. आणि ह्या विषयांवर त्यांनी अनेक गोष्टी लिहिल्या आहेत.

बोस्की जैन ह्या ग्राफिक डिझाईनच्या विद्यार्थिनी आहेत. भारतांतल्या आदिवासी कलांचा, विशेषतः मध्यप्रदेशांतल्या गोंड जमातीचा त्या अभ्यास करीत आहेत.

स्नेहलता दातार या डेटाटाईम कॅलेंडरच्या संपादिका असून मराठी व इंग्लिशमध्ये लेखन करतात. वाचन, हिन्दुस्तानी संगीत व स्नेहीजन, हे त्यांचे छंद व व्यासंग आहेत.

ISBN 81-8146-976-3

MARATHI
Age 6+
₹ 150